

**MARTA PESSARRODONA, «Virginia Woolf: últim acte»,
presentació a *Entre els actes*, Les Millors Obres de la
Literatura Universal, 1989.**

Quan va morir Virginia Woolf, el 28 de març de 1941, va ser precisament T. S. Eliot, l'escriptor que més ens ha fet adonar de la crueltat de la primavera, qui va dir que s'havien donat en la seva persona unes característiques familiars i personals que no havien existit mai en la literatura anglesa i que, potser, no es tornarien a repetir. Filla de Sir Leslie Stephen, un dels primers agnòstics victorians declarats, per part paterna rebia l'herència del que Noel Annan ha qualificat, encertadament, de l'aristocràcia intel·lectual britànica, mentre que, per via materna, en rebia l'artística, si recordem que Julia Jackson, la seva mare, era d'una família protectora dels preraphaelites i ella mateixa model de Burne Jones i neboda d'una pionera de la fotografia, Julia Margaret Cameron. Per tots dos costats familiars, naixia en el si de la classe mitjana acomodada, la que ha donat a la Gran Bretanya administradors públics, intel·lectuals i artistes, una classe que, al moment de néixer ella, 1882, es caracteritzava per enviar els fills a una de les dues grans universitats —Oxford

o Cambridge— mentre les filles rebien una més barata educació casolana i, en general, no posaven els peus en una universitat. Encara que Virginia Stephen va coincidir amb l'entrada de les dones al món universitari, la seva educació va ser familiar, en una casa, això sí, amb bona biblioteca, sempre oberta a la curiositat dels fills de tots dos sexes. Això no obstant, sempre ressentiria el fet que els seus germans havien anat a Cambridge, mentre la seva germana Vanessa i ella s'havien quedat a casa i, amb el temps, refusaria doctorats honorífics universitaris per aquesta raó.

Com a Virginia Stephen s'havia caracteritzat molt aviat per un cert art en narrar històries, per avidesa de lectura i, quan les circumstàncies familiars havien donat llibertat als quatre fills Stephen, havia començat la primera novella, *The Voyage Out*,¹ que no es publicaria fins el 1915, en plena

¹ Les obres de Virginia Woolf són: *The Voyage Out* (1915), *Night and Day* (1919), *Jacob's Room* (1922), *Mrs Dalloway* (1925) [trad. cat. 1930], *Mrs Dalloway's Party* (1925), *To the Lighthouse* (1925) [trad. cat. 1984], *A Room of One's Own* (1929) [trad. cat. 1985], *Orlando* (1928) [trad. cat. 1987], *The Waves* (1931), *Flush. A Biography* (1933 i 1988) [trad. cat. 1938], *The Years* (1937) [trad. cat. 1988], *Three Guineas* (1938), *Roger Fry: A Biography* (1940), *Between the Acts* (1941), *A Haunted House* (1944), *A Writer's Diary* (1953), *Freshwater* (1976), *The London Scene* (1975), *Moments of Being* (1976),

guerra. La llibertat a la qual ens referim es data de 1904, any en què va morir Leslie Stephen, el pare, patriarca i eminent victorià (la mare havia mort prematurament, el 1895), i Vanessa, la germana gran que també ambicionava una carrera artística, havia decidit el trasllat de la família Stephen de l'elegant barri londinenc de South Kensington al no gens elegant de Bloomsbury, cèntric, però, i amb la millor biblioteca a prop (la del Museu Britànic) i l'escola de Belles Arts, Slade. L'abandonament, a més, de la casa familiar de South Kensington, suposava allunyar-se dels germanastres Duckworth,² homes de societat que pretenien una vida semblant per a les dues noies Stephen, la qual cosa mortificava constantment la futura pintora Vanessa Bell i la futura novel·lista Virginia Woolf.

Thoby Stephen, el germà gran, un cop instal·lats a Bloomsbury i acabats els seus estudis, va convidar a una tertúlia setmanal els seus antics companys de Cambridge.

Women and Writing (1979). A part les traduccions al català, que hem indicat en cada cas, de totes aquestes obres hi ha una traducció (o més d'una) al castellà.

² Virginia era la filla tercera dels segons matrimonis de Leslie Stephen i Julia Jackson, viuda de Duckworth. Hi havia una filla, Laura, amb problemes mentals, del matrimoni de Leslie amb la filla del novel·lista William Thackeray. Julia també tenia tres fills del matrimoni previ: Stella, que moriria prematurament, Gerald i George.

De les reunions de cada dijous, que van començar el 16 de febrer de 1905, en va sorgir el que els detractors, despectivament, és clar, en van dir el Grup de Bloomsbury. El promotor, Thoby Stephen, desapareixeria molt aviat (moria també prematurament el 1906). Leonard Woolf, tampoc no hi assistiria perquè, acabats els estudis, partiria cap a Ceilan (actual Sri Lanka) fins al 1911. Això no obstant, Virginia podria confrontar el seu delit de saber amb uns companys que, pel fet de ser homes, havien rebut una educació formal que a ella, pel fet de ser dona, li havia estat negada. El 1912 es casaria amb un d'ells, Leonard Woolf, prenent la més sàvia decisió de la seva vida, segons el seu biògraf i nebot, Quentin Bell.

Quan Virginia Woolf va publicar la seva primera novel·la, les dones ja havien deixat importants empremtes en aquest terreny literari, com ella mateixa advertiria en la part de la seva producció assagística que li donaria extraordinari prestigi.³ Això no obstant, s'arregleraria entre els

³ Virginia Woolf va aplegar part dels seus assaigs en els volums *The Common Reader* (1925 i 1932). Leonard, va aplegar-ne més als quatre volums *Collected Essays* (1966-67). Hi ha en curs de publicació sis volums incloent tota la seva obra assagística, ordenada cronològicament, en edició a cura d'Andrew McNeilly. De moment se n'han publicat tres: 1904-1912 (1986); 1912-1918

escriptors de la modernitat (com James Joyce, Gertrude Stein i, en certa manera, D. H. Lawrence) que desfarien la clàssica novel·la vuitcentista, caracteritzada per la presentació del tema, desenvolupament i desenllaç final. No sols ho faria en la seva obra de creació, sinó que acusaria assagísticament la trilogia novel·lística eduardiana —Arnold Bennett, John Galsworthy i H. G. Wells— de manca de percepció en la seva recerca de la realitat. Acabaria veient més encerts realistes en els errors d'una Dorothy Richardson (1873-1957), avui considerada la creadora del «corrent de conscienciació» (*stream of consciousness*) que no pas en el suposat realisme dels esmentats autors, una opinió expressada a l'assaig «Mr Bennett and Mrs Brown» (1924). Al seu torn, els acusats i més d'un crític, contraatacarien amb opinions sobre la seva incapacitat per crear personatges, trama novel·lística, així com poca varietat de classes socials en les seves novel·les.

Pel que fa a la seva vida personal, des de la mort de la seva mare, seria el que tècnicament —o mèdica— s'anomena una maniaco-depressiva. A la primera

(1987) i 1919-1924 (1988).

depressió nerviosa de 1895, en seguiria una altra amb un seriós intent de suïcidi el 1913 com és sabut, una darrera i un suïcidi definitiu el 1941. Quentin Bell, el seu millor biògraf i nebot, dóna extraordinària importància a la primera de les depressions i, certament, les dues cartes de comiat de 1941 (a Leonard Woolf i a Vanessa Bell) li donen la raó. Des de la primera depressió, l'autora sabia que allò (maldecaps forts, malestar general, estranyes veus, angoixa) es podia repetir i al 1941 no hi va estar disposada, en especial en el clima letal del temps, un fet molt rellevant, en considerar aquesta novel·la, *Entre els actes*, i al qual ens referirem més endavant. També la malaltia recurrent la situava dins del panteó de les dones escriptores malaltes (com les poetes Elizabeth Barrett Browning i Emily Dickinson, per citar-ne només dues), també dites *lady in the sofa* (la dama al sofà), escriptores representades sovint lànguidament, oblidant la producció que, amb malaltia inclosa, ens han llegat. (Un punt interessant seria considerar tot el que devem a la malaltia, quan parlem de literatura feta per dones. La malaltia, en el cas Woolf, la va alliberar de la maternitat, encara que ho ressentís, dels deures de mestressa de casa convencional, com a la Barrett d'ocupar el lloc capdavanter de mestressa casolana

al qual l'havia situada la mort també prematura de la seva mare.) En aquest punt són interessants les opinions de Phyllis Rose en la seva biografia molt psicoanalítica de l'autora.⁴

Segons Rose, les tres grans depressions de l'autora van coincidir amb tres moments biològicament importants en la vida d'una dona: menstruació, impossibilitat de maternitat (segons decisió presa per Leonard, després de la depressió de 1913) i menopausa. Cal recordar, però, que la segona d'elles, la de 1913, coincideix amb l'acabament de la seva primera novel·la, *The Voyage Out*, la publicació de la qual patiria retard a causa de la Gran Guerra (1914-18). Des d'aquesta primera novel·la, l'autora palesaria una hipersensibilitat respecte a les crítiques, escrites o orals (com les dels seus parents i amics), que la relacionaven fàcilment amb George Eliot (Mary Ann Evans, 1819-1880), la gran novel·lista victoriana, molt admirada per la Woolf, per a qui el company, George Lewes, fins tot organitzava viatges al Continent a cada nova novel·la, per tal d'estalviar-li eventuais crítiques negatives.

⁴ Phyllis Rose, *Woman of Letters. A Life of Virginia Woolf* (London: Routledge & Kegan Paul, 1978).

Professionalment, i a desgrat d'una cambra i renda pròpies, com molt bé recordaria en el seu assaig polític, *A Room of One's Own* (1929), la Woolf, des de la mort del seu pare, sovintejava la redacció d'una novel·la amb l'assaig literari, un vessant de la seva producció pel qual és també justament famosa. Amb el temps, s'hi afegiria la feina d'editora, quan amb Leonard, el 1917, van comprar una màquina d'impressió i crear la Hogarth Press, on ja publicaria la seva tercera novel·la, *Jacob's Room* (1922), juntament amb títols tan cabdals en la literatura del nostre segle com *The Waste Land*, de T. S. Eliot. A *The Voyage Out*, havia intentat «donar la sensació d'un vast tumult vital, tan variat i desordenat com sia possible, que es tallaria en sec per la mort i seguiria després... i el conjunt tindria una mena de dibuix, estaria en certa manera controlat»,⁵ una intenció que repetiria abastament a la seva darrera novel·la, *Entre els actes*. Per altra banda, la mort prematura de la protagonista de *The Voyage Out*, Rachel Vinrace, força abans d'acabar la novel·la, era el que segurament

⁵ Carta a Lytton Strachey del 28 de febrer de 1916. Tota la correspondència de Virginia Woolf s'ha aplegat en sis volums, en edició a cura de Nigel Nicolson i Jane Trautmann (Londres: The Hogarth Press, 1975-1980).

llançava un crític a dir que l'estructura novel·lística era feble.⁶

Sensible a les crítiques, la seva segona novel·la adoptaria una línia més convencional. *A Night and Day* (1919), intentaria la celebrada comèdia domèstica austeniana, també conreada pel seu col·lega de Bloomsbury, E. M. Forster. Les crítiques, però, vindrien per un altre costat i, de fet, li deixarien més empremta. Katherine Mansfield (1888-1923), una rival i amiga, seria implacable: «Havíem pensat que aquest món (el de *Night and Day*) havia desaparegut per sempre més, que era impossible de trobar, al gran oceà de la literatura, un vaixell que era inconscient del que havia passat. Això no obstant, aquí tenim *Night and Day*, fresca, nova i exquisida, una novel·la dins la tradició de la novel·la anglesa. Enmig de la nostra admiració ens fa sentir antics i ens deixa freds: mai no havíem pensat que tornaríem a mirar-lo!»⁷ Segurament, aquesta opinió d'un altre cim de la modernitat, Mansfield, va actuar de *iacta alea est* i, fins a *The Years* (1939), amb molta més maduresa artística, la

⁶ W. H. Hudson, *Letters from W. H. Hudson to Edward Garnett* (1925). Re-produït a *Virginia Woolf. The Critical Heritage* (Londres: Routledge & Kegan Paul, 1975), edició a cura de Robin Majumdar i Allen MacLaurin, pàgs. 61-62.

⁷ *The Atheneum*, 21 de novembre de 1919.

Woolf no intentaria cap incursió «dins la tradició de la novel·la anglesa», retreta per Mansfield. *Jacob's Room* (1922) reprendria amb més estilització encara la línia de *A Voyage Out*, mentre començaria a incorporar personatges desapareguts de la seva família, com el seu germà Thoby, de mort prematura. L'exercici resultaria en un fragment d'interior (de dona) del gran esdeveniment que havia tingut lloc pocs anys abans, la Gran Guerra.

A la novel·la següent, *Mrs. Dalloway* (1925), la seva primera gran obra, Woolf parlaria d'allò que la preocupava: la salut mental i la bogeria, la societat patriarcal i les dones, la vida i la mort, concretament el suïcidi. Pel seu diari⁸ sabem que, en el cas que aquesta novel·la hagués fracassat, la Woolf s'hauria dedicat a l'assaig, donada la bona acollida que havia tingut el primer volum de *The Common Reader*, aparegut uns dies abans. *Mrs. Dalloway* va agradar a qui volia agradar l'autora fins i tot, hi va haver un crític nord-americà que la va situar dins del *stream of consciousness* europeu, al costat de Katherine Mansfield,

⁸ Virginia Woolf va començar un diari el 1915, que va seguir fins a la seva mort. Leonard el va publicar parcialment a *A Writer's Diary* i després s'ha publicat en cinc volums en edició modèlica d'Anne-Olivier Bell (Londres: The Hogarth Press, 1977-1984).

Dorothy Richardson i Marcel Proust.⁹ Per tant, a partir de 1925, Woolf era ja una novel·lista preuada i una important dona de lletres, no exempta de rebre crítiques i atacs, això sí. Cal dir, però, que si avui és indiscutible el seu paper dins de la modernitat a la narrativa, la Woolf, a desgrat de ser l'editora de T. S. Eliot, pel fet de pertànyer al Grup de Bloomsbury, va estar totalment desvinculada dels cercles pròpiament modernistes, com podem comprovar, per exemple, en una obra recent de Gillian Hanscombe i L. Smyers, *Writing For Their Lives*.¹⁰ Com és sabut, aquest no va ser el cas de Joyce ni de Lawrence, per no parlar de la pròpia Mansfield, tots ells molt vinculats a Pound (i a Wyndham Lewis, l'enemic de Bloomsbury i un constant perseguidor i escarnidor de la Woolf). Això no obstant, mentre Joyce a *Ulysses* (1922) fa una cosmogonia a base del dia en la vida de Leopold i Molly Bloom, Woolf a base de Septimus Warren-Smith i Mrs. Dalloway —dos personatges centrals que mai no es coneixen, sols coincideixen en el far del cotxe del Primer Ministre— i un dia de la seva vida a Londres fa el seu microcosmos, on no

⁹ E. W. Hawkins, «The Stream of Consciousness Novel», *The Atlantic Review*, setembre 1926.

¹⁰ Lillian Hanscombe i L. Smyers, *Writing For Their Lives. The Modernist Women 1910-1940* (Londres: The Women's Press, 1987).

hi manca una dura crítica del poder patriarcal, personificat per la classe mèdica, així com un clam pacifista en mostrar els nefastos resultats d'una guerra en Septimus.

Després de *Mrs. Dalloway* seguirien grans creacions novel·lístiques com *To the Lighthouse* (1927) i *The Waves* (1932) i divertiments tan intel·ligents com *Orlando* (1928) o *Flush* (1933), mentre demostraria la seva capacitat política a *A Room of One's Own* (1929) i *Three Guineas* (1938). Si bé s'ha considerat que *The Years* (1937) —un *Romanfamilie*— va ser un estèril exercici en la novel·la anglesa —que tant li havia retret la Mansfield— la comparació avui amb els Clayhanger benettians o els Forsythe galsworthians deixa un ample marge de creativitat, de renovació, a favor de Virginia Woolf.

Hi ha una primera menció de la redacció de *Entre els actes* (o Pyntz Hall o Poyntzet Hall o Pointz Hall, primers títols de la novel·la) a l'esmentat diari, el 12 d'abril de 1938. I és en aquest diari on l'autora es queixa d'esmerçar-se en la biografia de Roger Fry (que es publicaria el 1940), una circumstància que l'allunya del que serà *Entre els actes*, la seva nova creació novel·lística. Enllestit *Roger Fry*, compagina la redacció d'aquesta novel·la amb una història

de la literatura anglesa, *Anon* (també amb d'altres títols provisional: *Reading at Random* o *Turning the Page*), per al lector corrent, intentant captar-la abans que la cultura hi entrés (els grecs i els llatins), quan era més oral que escrita. Per aquesta raó, Anon, el narrador, és androgin, a vegades home, a vegades dona. També a *Entre els actes* l'obra teatral que es representa, que dirigeix Miss La Trobe és una història d'Anglaterra un *pageant*, una mena de retaule històric, que no tenim mot exacte per traduir. Encara que la representació té lloc el juny de 1939, mesos abans de la declaració de la guerra, és freqüent a les seves pàgines l'empremta malèfica del feixisme: «tot Europa estava eriçada» (p. 39); «I la meua filla, que acaba de tornar de Roma, diu que la gent normal i corrent, als cafès, odia els dictadors...» (p. 78). A *Three Guineas* ja la Woolf ens havia dit que el feixisme és la culminació del patriarcat.

Si *Orlando* no hagués existit sense Vita Sackville-West i la relació amb la Woolf, hi ha una figura real inspiradora en aquesta novel·la: la compositora Ethel Smyth (1858-1944), autora de l'himne sufragista, «Marxa de les dones». Sens dubte Smyth, qui va voler conèixer la Woolf després de llegir *A Room of One's Own*, és un model de Miss La

Trobe d'aquesta novel·la. Per altra banda, Lyndall Gordon¹¹ ens ha fet veure la coincidència entre les relacions de Woolf amb d'altres dones (Vita, Ethel) i l'aparició dels seus llibres més polítics (de política de l'experiència: feminisme). Gairebé hi ha contemporaneïtat entre *Orlando* i *A Room of One's Own* (Vita); i entre *Three Guineas* (1938) i *Entre els actes*, on Woolf pren un tema recurrent dins la literatura escrita per dones: la dificultat de ser artista. Ja Madame de Staël a *Corinne ou l'Italie* (1807) l'havia encetat i, després, Elizabeth Barrett Browning, amb la seva novel·la poema, *Aurora Leigh* (1856). Després de la Woolf, Doris Lessing el reprendria amb la seva justament famosa novel·la *The Golden Notebook* (1962). Mentre aquestes tres autores, formalment, empen el *Bildungsroman*, Woolf intenta aquí mesclar història i trama novel·lesca, fent el que una estudiosa n'ha dit «una novel·la que parodia una obra de teatre que parodia una novel·la». ¹² [...]

¹¹ En una conferència donada durant el seminari «El Grup de Bloomsbury» (Fundació Caixa de Pensions, octubre de 1986), no recollida en llibre.

¹² Madeleine Moore, *The Short Season Between Two Silences. The Mystical and the Political in the Novels of Virginia Woolf* (Londres: George Allen & Unwin, 1984) p. 157.

Virginia Woolf no acabarà *Anon* ni veurà publicada *Entre els actes* perquè, el 28 de març de 1941, desapareix del seu estudi a Monk's House camí del riu, on trobaran el cadàver al cap de quinze dies. *Entre els actes* és una nova forma de fer novel·la, un nou camí que, dissortadament, no sabem a què hauria menat en futures novel·les de l'autora. En canvi sí sabem, com ella mateixa havia dit a la seva germana Vanessa en una ocasió, que la mort, la seva mort, és l'única experiència que no ens ha pogut contar, ella, que havia fet literatura de la vida i vida de la literatura.